Kommersiya Təşkilatları üçün Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğun olaraq torpaq, tikili və avadanlıqların mühasibat uçotunda əks etdirilməsi problemləri

E.O.CƏFƏROV,
İqtisad elmləri namizədi

Açar sözlər: *torpaq, tikili və avadanlıqların mədaxil olunması, torpaq, tikili və avadanlıqların xaric olunması, torpaq, tikili və avadanlıqların qiymətdəndüşmə zərərlərinin tanınması və qiymətləndirilməsi, torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə amortizasiyanın uçotu*

"Mühasibat uçotu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən olunmuş tələblərə əsasən Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının və Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi qanunvericiliklə tənzimlənən normativ-hüquqi aktlarla təmin edilir.

Maliyyə Nazirliyi tərəfindən müvafiq Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının fəlsəfəsini özündə əks etdirən əsas fondların uçota alınması ilə bağlı aşağıdakı normativ-hüquqi aktlar təsdiq edilmişdir:

– Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2004-cü il 6 noyabr tarixli 177 №-li qərarı ilə "Dövlət müəssisə və təşkilatlarının, habelə nizamnamə kapitalında dövlətin payı olan müəssisələrin balansında olan yararsız hala düşmüş, həmçinin oğurlanmış və ya naməlum şəraitdə itmiş əsas vəsaitlərin (fondların) silinməsi və bu vəsaitlərin söküntüsündən əldə edilən material qiymətlərinin satışı üzrə" Qaydalar;

– Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının Q-12 №-li 24 dekabr 2012-ci il tarixli Qərarı ilə "Büdcə Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğun olaraq illik maliyyə hesabatlarını tərtib edən təşkilatlarda əsas fondlara və qeyri-maddi aktivlərə tətbiq edilən amortizasiya normaları barədə" Təlimat;

– Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının Q-17 №-li 16 iyul 2013-cü il tarixli Qərarı ilə "Aktivlərin və öhdəliklərin inventarizasiyası Qaydaları";

– Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin Kollegiyasının Q-19 №-li 23 sentyabr 2014-cü il tarixli Qərarı ilə "Təmir məsrəflərinin mühasibat uçotunda əks etdirilməsinə dair" Qaydalar.

Sözügedən müvafiq normativ-hüquqi aktların müddəalarına görə əsas fondlar təşkilatın təsərrüfat fəaliyyətində əmək vasitəsi kimi istifadə müddəti bir ildən artıq olan, istismar zamanı öz formasını dəyişməyən, lakin köhnəlməyə məruz qalan, təşkilat tərəfindən malların istehsalı, işlərin görülməsi və xidmətlərin göstərilməsi və ya onun idarə olunması məqsədi ilə yaradılmış aktivlərdən ibarətdir.

Müəssisənin mühasibat balansında əsas fondlar üzrə ümumiləşdirilmiş məlumatlar "Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 1 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 2-ci Əlavəsində göstərilmiş Mühasibat Uçotunun Hesablar Planının 11-ci, 12-ci və 13-cü maddələrinin müvafiq hesablarında uçota alınır.

Hazırkı məqalənin mövzusu torpaq, tikili və avadanlıqlara aid edildiyi üçün "Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 7№-li Milli Mühasibat Uçotu Standartına uyğun olaraq sözügedən aktivin uçota alınması ilə bağlı verilmiş mühasibat yazılışlarına dair açıqlamaları nəzərinizə çatdırırıq.

Torpaq, tikili və avadanlıqların mədaxil olunması

"Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 1 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 2-ci Əlavəsində göstərilmiş Mühasibat Uçotunun Hesablar Planına əsasən torpaq, tikili və avadanlıqların hərəkəti üzrə

maliyyə əməliyyatlarına dair məlumatların uçotu 111 №-li və 113 №-li hesablarda aparılır.

"Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 9-cu bəndində verilmiş əsas anlayışlara uyğun olaraq torpaq, tikili və avadanlıqlar dövriyyədən kənar maddi aktivlər kimi uçota alınaraq, müəssisə tərəfindən istehsalatda mal-materialların çatdırılması və emalı və ya xidmətlərin göstərilməsi, habelə digər tərəflərə icarəyə verilməsi və inzibati məqsədlər üçün saxlanılması ilə bağlı istifadə olunur.

"Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 10-cu bəndinə uyğun olaraq yalnız aşağıdakı şərtləri təmin etdikdə, aktivlər torpaq, tikili və avadanlıqlar kimi tanınmalıdır:

- həmin torpaq, tikili və avadanlıqlarla bağlı gələcək iqtisadi səmərənin müəssisəyə axını ehtimal edildikdə; və
- torpaq, tikili və avadanlıqların dəyəri etibarlı əsasla qiymətləndirilə bildikdə.

Standartın tələblərinə görə iqtisadi səmərənin axını sözügedən aktivin tanınması ilə bağlı birinci şərtinə uyğun olaraq çəkilmiş məsrəflərin müəssisəyə gələcəkdə bu səmərənin bir ildən artıq olan müddət ərzində daxil olacağı ehtimalı ilə təmin edilir.

Burada, adətən, aktivin alınması ilə bağlı bütün risklərin, mükafatların müəssisəyə ötürülməsi nəticəsində, həmin müəssisə tərəfindən iqtisadi səmərənin daxil olacağını fərz etmək kifayətdir. Bəzi hallarda müəssisənin mülkiyyət hüququna malik olmamasına baxmayaraq, aktivin istismarı prosesində müəssisədə qəbul edilən bütün risk və mükafatların ötürülməsi müəssisə tərəfindən tanına bilər.

Standartla müəyyən olunan tanınmanın ikinci şərti aktivin alınması ilə təmin olunur. Bu halda aktivin dəyəri, onun ilkin alınması və ya yaradılması üçün çəkilən və sonralar həmin obyektlərə əlavə edilməsi, müəyyən hissəsinin dəyişdirilməsi və ya onlara xidmətin göstərilməsi üçün çəkilən məsrəfləri özündə əks etdirir.

Əlavə olaraq, həmin Standartın 12-ci maddəsinə uyğun olaraq, yeni əldə edilmiş obyektlərlə yanaşı, keçmiş dövrlərdə torpaq, tikili və avadanlıqlar kimi tanınmış obyektlər də torpaq, tikili və avadanlıqların tanınma meyarına cavab verməlidir. Torpaq, tikili və avadanlıqların ayrı-ayrı obyektlərinin nədən ibarət olduğunu müəyyən etmək məqsədilə müəssisənin xüsusi vəziyyətlərinə, tanınma meyarlarını tətbiq etmək üçün peşəkar düşüncədən istifadə edilməsi tələb olunur. Ayrılıqda əhəmiyyətsiz olan maddələrin (qəlib, alətlər, şablonlar) qruplaşdırılması və qrup şəklində qiymətləndirilməsi daha məqsədəmüvafiqdir.

a) Kapital qoyuluşları və qeyri-əsaslı işlərin hesabına məsrəflərin kapitallaşdırılması

"Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 13-cü bəndinə görə müəssisə öz torpaq, tikili və avadanlıqlarına çəkilən bütün məsrəfləri, onların yarandığı zaman həmin Standartın tələbləri ilə müəyyən edilən tanınma meyarlarına uyğun gəlib-gəlməməsi göstəricisinə uyğun qiymətləndirməlidir. Bu məsrəflər torpaq, tikili və avadanlıqlara aid obyektlərin ilkin alınması və ya yaradılması üçün çəkilən və sonralar həmin obyektlərə əlavə edilməsi, müəyyən hissəsinin dəyişdirilməsi və ya onlara xidmətin göstərilməsi üçün çəkilən məsrəfləri özündə əks etdirir.

Həmin Standartın 16-cı bəndinə əsasən torpaq, tikili və avadanlıqlara aid edilən obyektlərdən (məsələn, təyyarə) müntəzəm istifadə edilməsi şərtlərindən biri də yoxlanılan (qəbul edilən) obyektin hər hansı hissəsinin əvəzləşdirilib-əvəzləşdirilməməsindən asılı olmayaraq, həmin obyektlərdə nasazlığın olub-olmaması, əsaslı texniki təftişin aparılması ilə yerinə yetirilə bilər. Hər dəfə belə əsaslı təftişin aparılmasında yoxlamaya çəkilən məsrəflər, tanınma meyarlarına uyğun gəldikdə, torpaq, tikili və avadanlıqların balans dəyəri əvəzləşdirmə kimi tanınır. Balans dəyərində qalan hər hansı keçmiş yoxlamanın məsrəfləri (fiziki forması olan hissələrdən fərqli olaraq) balans dəyərindən silinməlidir. Belə halda keçmiş yoxlamanın məsrəfləri, obyektin alınması və yaxud inşa edilməsi əməliyyatında müəyyən edilib-edilməməsindən asılı olmayaraq baş verir. Gələcəkdə zərurət yarandıqda, oxşar yoxlamalar üzrə ehtimal olunan məsrəflərə formalaşan obyekt əldə olunan və ya inşa edilən zaman onun balans

dəyərində mövcud olan yoxlama komponentinin dəyərinin göstəricisindən istifadə oluna bilər.

Göstərilən Standartın tələblərinə əsasən kapital qoyuluşları və qeyri-əsaslı işlərin hesabına məsrəflərin kapitallaşdırılmasına dair maliyyə əməliyyatları aşağıdakı mühasibat yazılışları ilə əks olunmalıdır:

Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
Kapital qoyuluşları qaydasında başa çatdırılmış tikintilər podrat üsulu ilə aparıldıqda məsrəflərin kapitallaşdırılması	113	531, 532, 536
Kapital qoyuluşları qaydasında başa çatdırılmış tikintilər təsərrüfat üsulu ilə aparıldıqda məsrəflərin kapitallaşdırılması	113	112, 201, 204, 205, 207, 521, 522, 523, 531, 532, 533, 536, 538, 545
Yeni işə salınmış torpaq, tikili və avadanlıqların ilkin dəyərinə sifarişçinin əlavə məsrəflərinin kapitallaşdırılması	113	531, 532, 536
Əldə edilmiş (alınmış) təzə və istismarda olmuş torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə məsrəflərin kapitallaşdırılması	113	531, 532, 536
Tikinti təşkilatlarında istismara müvəqqəti (titullu) verilmiş tikili və avadanlıqlarla bağlı məsrəflərin kapitallaşdırılması	113	202
Büdcə təxsisatları hesabına torpaq, tikili və avadanlıqların alınması, daşınması və onların tanınması üzrə digər məsrəflərin kapitallaşdırılması	113	531, 532, 536
Torpaq, tikili və avadanlıqların alınması üzrə məsrəflərin kapitallaşdırılması	113	531, 532, 536
Torpaq, tikili və avadanlıqların alınması üzrə daşınma məsrəflərinin kapitallaşdırılması	113	531, 532, 536
Torpaq, tikili və avadanlıqların alınması üzrə məcburi ödənişlərlə bağlı məsrəflərin kapitallaşdırılması	113	523
Torpaq, tikili və avadanlıqları işlək vəziyyətə gətirmək üçün əsaslı xarakterli məsrəflərin kapitallaşdırılması	113	202
Torpaq, tikili və avadanlıqların digər məqsədlər üçün müəyyən müddət ərzində istifadə edilməsi nəticəsində demontajı və ləğvi, habelə onların yerləşdiyi sahənin bərpası kimi işlərin görülməsi üzrə müəssisənin öz üzərinə götürdüyü öhdəliklə əlaqədar məsrəflərin kapitallaşdırılması	113	202
Torpaq, tikili və avadanlıqlara aid edilən obyektlərdə nasazlığın olub-olmamasından asılı olaraq əsaslı texniki təftişin aparılması üçün məsrəflərin kapitallaşdırılması	113	202

b) Kapitallaşdırılmış məsrəflərin torpaq, tikili və avadanlıqlar kimi müəssisənin balansında uçota alınması

"Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 17-ci və 18-ci bəndlərinə uyğun olaraq torpaq, tikili və avadanlıqların tanınma meyarlarına cavab verən obyekt, ilkin dəyərlə qiymətləndirilməlidir və onların ilkin dəyərinin tərkib **hissələrinə aşağıdakı məsrəflər daxil edilir:**

- hər növ ticarət endirimləri çıxıldıqdan sonra idxal rüsumları və **alışla bağlı** əvəzləşdirilməyən vergilər daxil **olmaqla** alış qiyməti ilə ümumi sərf edilən **məsrəflər;**
- müəssisə **rəhbərliyi tərəfindən** müəyyən edilmiş qaydada **istifadə** etmək üçün aktivin

lazımi istismar yerinə və vəziyyətə gətirilməsinə çəkilən bütün birbaşa məsrəflər;

• obyektin alınması və ya ona ehtiyatlar yaratmaq məqsədilə deyil, digər məqsədlər üçün müəyyən müddət ərzində istifadə edilməsi nəticəsində demontajı və ləğvi, habelə onun yerləşdiyi sahənin bərpası kimi işlərin görülməsi üzrə **müəssisənin** öz üzərinə götürdüyü **öhdəliklə** əlaqədar ilkin smeta həcminə aid edilən məsrəflər.

Həmin Standartın 21-ci maddəsinə əsasən torpaq, tikili və avadanlıqlarla bağlı məsrəflərin balans dəyərində tanınması, yararlı olduğu andan aktivin rəhbərlik tərəfindən nəzərdə tutulmuş tərzdə fəaliyyət göstərməsi dayandırılır. Buna görə də torpaq, tikili və avadanlıqların istismarı və ya yerdəyişməsi üzrə xərclər həmin aktivin balans dəyərinə aid edilmir.

Eyni zamanda bu Standartın 29-cu bəndinə **görə** torpaq, tikili və avadanlıqlarda yaranmış sonrakı məsrəflər yalnız **sözügedən aktivlərin** mövcud istehsal səviyyəsinin artırılmasına və fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasına səbəb olduqda balans dəyərinə əlavə edilməlidir. Bütün digər hallarda, torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə çəkilmiş sonrakı məsrəflər yarandığı dövrdə xərc kimi tanınmalıdır.

"İcarə üzrə" 14 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 7-ci bəndinə uyğun olaraq maliyyə icarəsi, təqribən aktiv üzrə mülkiyyət hüquqlarına aid bütün risk və mükafatların ötürülməsini təmin edən icarə növüdür. Sonda, mülkiyyət hüququ həm keçə, həm də keçməyə bilər.

Qeyd edilənlərlə əlaqədar torpaq, tikili və avadanlıqların mədaxil üzrə maliyyə əməliyyatlarının mühasibat uçotunda əks etdirilməsi üçün müxabirələşmələr aşağıdakı kimi verilməlidir:

Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
Müqavilə şərtlərinin pozulmasına görə icarəçi tərəfindən maliyyə icarəsinə götürülmüş torpaq, tikili və avadanlıqlar icarəyə verən müəssisə tərəfindən geri alındıqda	111	174
Eyni zamanda: istifadə olunmamış müəyyən fərqlər gəlir məbləğlərinin hesabına silindikdə	442	174
Eyni zamanda: torpaq, tikili və avadanlıqların maliyyə icarəsinə verilməsi ilkin dəyərlə onlara hesablanmış amortizasiya ayırmaları hesabına bərpa edildikdə	174	112
İcarəyə verənlə bağlanan müqavilə qiymətinə uyğun olaraq torpaq, tikili və avadanlıqlar maliyyə icarəsinə götürüldükdə	111-1	406
Gələcəkdə alınma hüququ ilə maliyyə icarəsinə götürülmüş torpaq, tikili və avadanlıqların dəyəri tam ödənildikdən sonra, onlar icarəçinin balansına aid edildikdə	111	111-1
Kapital qoyuluşları qaydasında başa çatdırılmış tikintilər (tikinti, genişləndirmə, yenidənqurma, yeni texnikanın tətbiqi və buna bənzər kapital qoyuluşlarına aid olunan digər işlər) torpaq, tikili və avadanlıqların tərkibinə daxil edilərək istismara verildikdə	111	113
Yeni işə salınmış torpaq, tikili və avadanlıqların ilkin dəyərinə, sifarişçinin əlavə məsrəfləri aid edildikdə	111	113
Əldə edilmiş (alınmış) təzə və istismarda olmuş torpaq, tikili və avadanlıqlar mədaxil edildikdə	111	113
İstismara müvəqqəti (titullu) tikili və avadanlıqlarla bağlı məsrəflər torpaq, tikili və avadanlıqlar kimi mədaxil edildikdə	111	113
Büdcə təxsisatı hesabına qurulmuş və alınmış torpaq, tikili və avadanlıqlar mədaxil edildikdə	111	113

Torpaq, tikili və avadanlıqların alınması, daşınması, digər məcburi ödənişlər üzrə çəkilmiş məsrəflər torpaq, tikili və avadanlıqlar kimi mədaxil edildikdə	111	113
Torpaq, tikili və avadanlıqları işlək vəziyyətə gətirmək üçün müəssisə tərəfindən aparılmış əsaslı xarakterli məsrəflər torpaq, tikili və avadanlıqlar kimi mədaxil edildikdə	111	113
Torpaq, tikili və avadanlıqların digər məqsədlər üçün müəyyən müddət ərzində istifadə edilməsi nəticəsində demontajı və ləğvi, habelə onların yerləşdiyi sahənin bərpası kimi işlərin görülməsi üzrə müəssisənin öz üzərinə götürdüyü öhdəliklə əlaqədar məsrəflər torpaq, tikili və avadanlıqlar kimi mədaxil edildikdə	111	113
Təsisçilərin (səhmdarların) öz öhdəlikləri hesabına müəssisəyə nizamnamə kapitalı kimi qoyduqları torpaq, tikili və avadanlıqlar mədaxil edildikdə (alınmış səhmlər hesabına)	111	225
Torpaq, tikili və avadanlıqlara aid edilən obyektlərdə nasazlığın olub-olmaması dairəsində əsaslı texniki təftişin aparılmasına çəkilən məsrəflər torpaq, tikili və avadanlıqların balans dəyərinə əvəzləşdirmə kimi əlavə edildikdə	111	113

c) Müəssisənin birləşdirilməsi nəticəsində alınmış torpaq, tikili və avadanlıqların mədaxil edilməsi

"Təşkilatların fəaliyyətlərinin birləşdirilməsi üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 18 №-li – Milli Mühasibat Uçotu Standartının 38-ci bəndinə uyğun olaraq alıcı-müəssisə satın alınan müəssisənin alış tarixində müəyyən edilə bilən aktivləri, öhdəlik və şərti öhdəlikləri yalnız, onların alış tarixində aşağıdakı meyarlara cavab verdiyi təqdirdə ayrıca tanımalıdır:

- qeyri-maddi aktivlərdən başqa, gələcək iqtisadi səmərənin istənilən aktivlə bağlı alıcı-müəssisə tərəfindən əldə edilməsi və onun ədalətli dəyərinin etibarlı əsasla qiymətləndirilməsi;
- şərti öhdəlikdən başqa, istənilən öhdəliklə bağlı iqtisadi səmərəni özündə təcəssüm etdirən resurslar axınının tələb olunacağı ehtimalı və onun ədalətli dəyərinin etibarlı əsasla qiymətləndirilməsi;
- qeyri-maddi aktiv və ya şərti öhdəliklərin ədalətli dəyərinin etibarlı qiymətləndirilməsi.

Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, müəssisələrin birləşməsi nəticəsində alıcı-müəssisə tərəfindən satın alınan və yalnız alış tarixində mövcud olan və həmin anda tanınma meyarlarına uyğun gələn torpaq, tikili və avadanlıqların əldə edilməsi ilə bağlı 111 №-li hesabın debeti və 531 №-li, 532 №-li hesabların kreditləri üzrə mühasibat yazılışı verilir.

ç) Hökumət subsidiyaları hesabına torpaq, tikili və avadanlıqların mədaxil edilməsi

"Hökumət subsidiyalarının uçotu və dövlət yardımı haqqında məlumatın açıqlanması üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 17 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 20-ci bəndinə əsasən hökumət subsidiyası müəssisə tərəfindən keçən hesabat dövründə çəkilən xərclərin və ya zərərlərin kompensasiyası məqsədi kimi alına bilər. Belə subsidiya, onun təsirinin aydın anlaşılmasını təmin edən açıqlama ilə birlikdə, alındığı hesabat dövrünün gəliri kimi tanınır.

Həmin Standartın 21-ci bəndinə görə hökumət subsidiyası müəssisənin istifadəsi üçün verilən torpaq və ya digər vəsaitlər kimi qeyri-monetar aktiv formasını ala bilər. Belə hallarda qeyri-monetar aktivin ədalətli dəyəri müəyyən edilməli və həm subsidiya, həm də qeyri-monetar aktiv bu ədalətli dəyər əsasında uçota alınmalıdır.

Bu Standartın 22-ci və 23-cü bəndlərinə uyğun olaraq aktivlərə aid olan hökumət subsidiyaları, o cümlədən ədalətli dəyərlə qiymətləndirilən qeyri-monetar subsidiyalar, balans hesabatında təxirə salınmış gəlir kimi təqdim edilməlidir və onların bu cür təqdim edilməsi, gəlirin

aktivin faydalı istifadə müddəti ərzində sistematik və rasional əsasda tanınmasını təsdiq edir.

Sözügedən Standartın 25-ci bəndinə əsasən gəlirə aid olan subsidiyalar mənfəət və zərər haqqında hesabatda kredit məbləği kimi "Sair gəlir" ümumi başlığı altında təqdim edilməlidir.

Qeyd edilənlərlə əlaqədar, hökumət subsidiyaları hesabına əldə olunan torpaq, tikili və avadanlıqların mədaxili üzrə maliyyə əməliyyatlarının mühasibat uçotunda əks etdirilməsi üçün müxabirələşmələr aşağıdakı kimi yerinə yetirilməlidir:

Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
Hökumət subsidiyaları hesabına alınması müəyyən edilən vəsaitlər uçota alındıqda	211	544
Hökumət subsidiyaları hesabına alınmış vasaitlər hesablaşma hesabına daxil olduqda	223	211
Hökumət subsidiyaları üzrə vəsaitlər hesabına torpaq, tikili və avadanlıqlar mədaxil edildikdə	111	531, 532, 538
Hökumət subsidiyaları üzrə vəsaitlər hesabına əldə olunan torpaq, tikili və avadanlıqlar ödənildikdə	531, 532, 538	223
Hökumət subsidiyaları hesabına alınmış torpaq, tikili və avadanlıqlar təxirə salınmış gəlir kimi müəyyən edildikdə	544	442
Hökumət subsidiyaları hesabına alınmış torpaq, tikili və avadanlıqların faydalı istifadə müddəti ərzində sistematik və rasional əsasda gəlir kimi tanındıqda	442	611
Qeyri-monetar hökumət subsidiyaları hesabına alınmış torpaq, tikili və avadanlıqlar təxirə salınmış gəlir kimi müəyyən edildikdə	211	442
Qeyri-monetar hökumət subsidiyaları hesabına torpaq, tikili və avadanlıqlar mədaxil edildikdə	111	531, 532, 538
Qeyri-monetar hökumət subsidiyaları hesabına torpaq, tikili və avadanlıqlar mübadilə edildikdə	531, 532, 538	211
Qeyri-monetar hökumət subsidiyaları hesabına alınmış torpaq, tikili və avadanlıqların faydalı istifadə müddəti ərzində sistematik və rasional əsasda gəlir kimi tanındıqda	442	611

d) Hüquqi və fiziki şəxslərdən əvəzsiz alınmış torpaq, tikili və avadanlıqların mədaxil edilməsi

"Gəlirlər üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 6 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 8-ci bəndinə əsasən sözügedən Standartın tətbiqi sahəsinə daxil olan gəlirlər onlarla əlaqədar gələcək iqtisadi səmərənin müəssisəyə daxil olacağı ehtimal olunduğu və bu səmərənin dəyərinin etibarlı səviyyədə qiymətləndirilə biləcəyi anda mənfəət və zərər haqqında hesabatda tanınmalıdır.

Bu standartın 10-cu maddəsinə əsasən əməliyyatdan yaranan gəlirin məbləği, adətən, müəssisə və aktivin alıcısı və ya istifadəçisi arasındakı razılaşma əsasında müəyyənləşdirilir. Bu gəlir müəssisə tərəfindən aktivin satılması nəticəsində, təqdim olunan hər hansı satış endirimləri nəzərə alınmaqla, əldə olunmuş və ya əldə edilməsi gözlənilən ödəmənin ədalətli dəyəri ilə qiymətləndirilir. Bu gəlir pul vəsaitləri və ya onların ekvivalentləri, qeyri-pul (qeyri-monetar) aktivləri, habelə müəssisənin öhdəliklərinin azalması şəklində əldə edilə bilər.

Həmçinin bu maliyyə əməliyyatı "Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 1 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 9-cu bəndinə uyğun olaraq müəssisənin adi fəaliyyəti zamanı mütəmadi yaran-

madığına görə sair gəlir kimi mənfəət və zərər haqqında hesabatda və ya Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabatda öz əksini tapmalıdır.

Qeyd olunan maliyyə əməliyyatının mühasibat uçotunda əks etdirilməsi maqsədilə aşağıdakı mühasibat yazılışları verilir:

Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
Hüquqi və fiziki şəxslərdən əvəzsiz alınmış torpaq, tikili və avadanlıqlar mədaxil edildikdə	111	531, 532, 538, 545
Alınmış torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə öhdəliklərin azalması hesabına gəlirlər tanındıqda	531, 532, 538, 545	611

e) Mübadilə hesabına torpaq, tikili və avadanlıqların əldə olunması

"Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 25-ci bəndinə uyğun olaraq torpaq, tikili və avadanlıqlar qeyri-monetar aktivin (aktivlərin) və ya monetar və qeyri-monetar aktivlərdən ibarət olan aktivlərin mübadiləsi hesabına alına bilər və aşağıdakı hallar istisna olmaqla, torpaq, tikili və avadanlıqların ilkin dəyəri ədalətli dəyərlə qiymətləndirilir:

- mübadilə əməliyyatı kommersiya məzmunlu olmadıqda; və ya
- alınmış və ya verilmiş aktiv və ya aktivlərin ədalətli dəyərinin etibarlı əsasda müəyyənləşdirilməsi mümkün olmadıqda.

Əgər alınmış aktivin (aktivlərin) ədalətli dəyərini müəyyən etmək mümkün deyilsə, həmin aktiv (aktivlər) mübadilə nəticəsində təhvil verilmiş aktivin (aktivlərin) ədalətli dəyəri ilə qiymətləndirilməlidir. Lakin əgər təhvil verilmiş aktivin (aktivlərin) də ədalətli dəyərini müəyyən etmək mümkün deyilsə, alınmış aktiv mübadilə nəticəsində təhvil verilmiş aktivin (aktivlərin) balans dəyəri ilə qiymətləndirilməlidir.

Həmin Standartın 27-ci bəndinə əsasən mübadilə əməliyyatında ədalətli dəyərlərdə bərabər olan aktivlər iştirak edərsə, alınmış aktivin (aktivlərin) ilkin dəyəri təhvil verilmiş aktivin (aktivlərin) balans dəyərinə bərabər qiymətləndirilir.

Bununla yanaşı, sözügedən Standartın 26-cı bəndində qeyd edilir ki, pul vəsaitləri və ya onların ekvivalentləri mübadilə əməliyyatının bir hissəsi kimi daxil edilərsə mübadilə edilən aktivlərin ədalətli dəyərləri bərabər olmur.

"Gəlirlər üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 6 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 13-cü bəndinə əsasən mallar və ya xidmətlər oxşar olmayan mallar və ya xidmətlərlə mübadilə edildikdə, həmin mübadilə gəlir yaradan əməliyyat hesab olunaraq, yaranmış gəlir, qarşı tərəfdən əldə edilmiş malların və ya xidmətlərin (alınmış pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin məbləğinə qədər artırılmış və ya verilmiş pul vəsaitlərinin və ya onların ekvivalentlərinin məbləğinə qədər azaldılmış) ədalətli dəyəri ilə qiymətləndirir. Lakin alınmış malların və ya qarşı tərəfin göstərdiyi xidmətlərin ədalətli dəyərini etibarlı əsasda qiymətləndirmək mümkün olmadığı halda, gəlir təhvil verilmiş malların və ya təqdim olunmuş xidmətlərin ədalətli dəyəri ilə qiymətləndirilir.

"Gəlirlər üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 6 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 12-ci bəndinin tələbinə görə isə mallar və ya xidmətlər, dəyərinə və mahiyyətinə görə oxşar olan mallar və ya xidmətlər ilə mübadilə edildikdə, bu mübadilə gəlir əmələ gətirən əməliyyat hesab edilmir.

"Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 55-ci bəndinə uyğun olaraq, torpaq, tikili və avadanlıqlar obyektinin balans dəyərinin tanınması aşağıdakı hallarda dayandırılmalıdır.

- aktivin silinməsi (satışı) nəticəsində; və ya
- aktivin istifadəsindən və ya onun silinməsindən (satışından) gələcəkdə iqtisadi səmərənin əldə ediləcəyi ehtimal olunmadığı halda.

"Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 7 №-li Milli Mühasibat

Uçotu Standartının 56-cı bəndinə əsasən torpaq, tikili və avadanlıqlar obyektinin tanınmasının dayandırılması nəticəsində yaranan qazanc və ya itki mənfəət və zərər haqqında hesabatda əks etdirilməlidir ("İcarə üzrə" 14 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartına görə satış və geri icarə üzrə başqa yanaşmanı tələb etdiyi hallar istisna olmaqla). Əldə edilmiş hər hansı qazanc əsas gəlir sətrində gəlir kimi təsnif edilməməlidir.

"Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 1 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 9-cu bəndinə uyğun olaraq əsas gəlir – müəssisənin adi fəaliyyəti zamanı yaranmış, həmçinin satış, komisyon haqları, faiz, dividendlər, royaltilər və icarə haqqı daxil olmaqla, müxtəlif başlıqlar altında təsnifləşdirilən gəlirdir. Əgər müəssisənin adi fəaliyyəti üzrə gəlirinin mütəmadi yaranması ehtimalı varsa, bu cür gəlir əsas gəlir hesab edilirsə, sair gəlir – müəssisənin adi fəaliyyəti zamanı mütəmadi yaranmayan və əsas gəlir anlayışına uyğun gəlməyən gəlirdir. Həmçinin bu standartla müəyyən olunmuş və ona əlavə edilmiş Hesablar Planına əsasən 711 №-li, 721 №-li və 731 №-li hesablarında uçota alınan müvafiq kommersiya xərcləri, inzibati xərclər və sair əməliyyat xərcləri, satışın maya dəyərinə daxil edilmir.

"Kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu standartlarının konseptual əsasları"nın 38-ci bəndinə uyğun olaraq xərclərin və gəlirlərin ayrı-ayrı maddələri birbaşa əlaqəli olduqda müvafiqlik (əlaqələndirmə) konsepsiyasına əsaslanaraq xərclər və gəlirlər eyni vaxtda tanınmalıdırlar.

Bu Konseptual əsasların 40-cı bəndinə əsasən məsrəflər gələcək iqtisadi səmərənin əmələ gəlməsinə səbəb olmadıqda, habelə onlara aid edilən gələcək iqtisadi səmərələr mühasibat balansında aktivin tanınma meyarlarına uyğun gəlmədikdə və ya bu meyarlara artıq cavab vermədikdə, belə məsrəflər mənfəət və zərər haqqında hesabatda xərc kimi dərhal tanınır.

Konseptual əsasların və yuxarıda qeyd olunan standartların tələblərindən göründüyü kimi, torpaq, tikili və avadanlıqlar, oxşar olmayan mallar və ya xidmətlərlə mübadilə edildikdə gəlir yaradan əməliyyat hesab olunaraq 601 №-li və 611 №-li hesabların kredit və debetində əks etdirilməklə mənfəət və ya zərər haqqında hesabatda təqdim olunmalıdır.

Müəssisənin adi fəaliyyəti nəticəsində istehsal olunmuş məhsulun (aktivin) istehsal məsrəfləri satışla bilavasitə əlaqəli olduğu üçün aktiv hesab kimi çıxış edir və aktiv üzrə uçota alınmış məsrəflər 202 №-li hesabın debetində əks etdirilməlidir. Həmin məhsullar (aktivlər) ədalətli dəyərlə qiymətləndirilərək 202 №-li hesabın kreditindən silinməklə 204 №-li hesabın debetində uçota alınmalıdır. Sifarişçiyə təqdim olunmuş həmin məhsullar (aktivlər) üzrə hesablanmış xərclər gəlirlərin ayrı-ayrı maddələri ilə birbaşa əlaqəli olduğu üçün 701 №-li hesabında əks etdirilir və sözügedən xərclər müvafiq gəlirlərlə yeni zamanda tanınmaqla mənfəət və ya zərər haqqında hesabatda təqdim olunmalıdır.

Müəssisənin adi fəaliyyətinə aid olmayan satış məqsədi üçün saxlanılan digər aktivlər 206 №-li hesabın debetində uçota alınmalıdır. Həmin aktiv üzrə məsrəflər satışın maya dəyərinə daxil edilmədiyinə görə 206 №-li hesabın kreditindən silinməklə 731 №-li hesabların debetində uçota alınır və Mənfəət və zərər haqqında hesabatda xərc kimi dərhal tanınır.

Sair əməliyyat gəliri (zərəri) torpaq, tikili və avadanlıqların satılmasından yaranan xalis daxilolmalarla aktivin balans dəyəri arasındakı fərq müvafiq olaraq 801 №-li hesabının krediti və debetində əks etdirilməklə mənfəət və ya zərər haqqında hesabatda göstərilməlidir.

Mübadilə hesabına göstərilən tələblər əsasında əldə olunan qeyri-maddi aktivlərin mədaxil üzrə maliyyə əməliyyatlarının mühasibat uçotunda əks etdirilməsi üçün aşağıdakı mühasibat yazılışları verilməlidir:

Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
İstehsal olunmuş hazır məhsullar uçota alındıqda	204	202
Satılmış məhsullar üzrə xərclər uçota alındıqda	701	204
Xərclər və gəlirlər eyni vaxtda tanındıqda	601	701
Tanınmış gəlirlər hesablandıqda	211, 212, 217	601
Qeyri-maddi aktivlər sair satış məqsədilə uçota alındıqda	206	101
Qeyri-maddi aktivlərə hesablanmış amortizasiya ayırmaları silindikdə	102	206
Torpaq, tikili və avadanlıqlar, sair satış məqsədilə uçota alındıqda	206	111, 113
Torpaq, tikili və avadanlıqlara hesablanmış amortizasiya ayırmaları silindikdə	112	206
Ehtiyatlar sair satış məqsədilə uçota alındıqda	206	201, 207
Pul vəsaitlərinin ekvivalentləri satış məqsədilə uçota alındıqda (səhmlər istisna olmaqla)	206	225
Satış məqsədilə saxlanılan aktivlər üzrə məsrəflər xərc kimi dərhal tanındıqda	731	206
Sair gəlirlər üzrə dövriyyələr tanındıqda	611	801
Tanınmış xərclər sair gəlirdən çıxıldıqda	801	731
Tanınmış sair gəlirlər hesablandıqda	211, 212, 217	611
Torpaq, tikili və avadanlıqlar mədaxil edildikdə	111	531, 532, 538
Torpaq, tikili və avadanlıqlar mübadilə edildikdə	531, 532, 538	211, 212, 217

ə) İnventarizasiya (yoxlama) zamanı aşkar edilmiş (qeydə alınmamış) torpaq, tikili və avadanlıqların balans dəyəri ilə qiymətləndirilərək mədaxil edilməsi

İnventarizasiya (yoxlama) zamanı aşkar edilmiş (qeydə alınmamış) torpaq, tikili və avadanlıqların balans dəyəri ilə qiymətləndirilməsi və mədaxil edilməsi əməliyyatı "Gəlirlər üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 6 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının tələblərinə uyğun olaraq müvafiq gəlirin yaranmasına cavab vermir.

Həmin standartın 9-cu maddəsinə əsasən gəlir yalnız müəssisənin hesabına daxil olmuş və ya daxil olacaq iqtisadi səmərənin ümumi mədaxilini özündə əks etdirir. Üçüncü tərəfin adından yığılan vəsaitlər müəssisəyə daxil olan iqtisadi səmərə hesab edilmir və müəssisənin kapitalının artması ilə nəticələnmir. Bu səbəbdən, belə vəsaitlərin daxil olması gəlir hesab edilməyərək Mənfəət və zərər haqqında hesabatda və kapitalda tanınmır.

Göstərilən aktivin müəssisənin balansına götürülməsi zamanı, həmin aktivi təqdim edən qarşı tərəfin adından müvafiq öhdəliyin hesablanmaması səbəbindən qiymətləndirilmiş sözügedən aktiv üzrə mühasibat yazılışları 111 №-li hesabın debeti və 341 №-li hesabın kreditində əks etdirilir.

f) Təsisçilərin (səhmdarların) öz öhdəlikləri hesabına müəssisəyə nizamnamə kapitalı kimi qoyduqları əsas torpaq, tikili və avadanlıqların mədaxil edilməsi (alınmış səhmlər hesabına)

"Təşkilatların fəaliyyətlərinin birləşdirilməsi üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 18 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 7-ci bəndinə əsasən mübadilə tarixi – müəssisələrin birləşməsi vahid mübadilə əməliyyatı vasitəsilə həyata keçirildikdə, həmin mübadilə tarixi əldə etmə tarixi hesab edilir. Müəssisələrin birləşməsi bir mübadilə əməliyyatı ilə deyil, bir neçə mübadilə əməliyyatı yolu ilə həyata keçirildikdə, məsələn, səhmlər mərhələlərlə bir-birinin ardınca alındıqda, mübadilə tarixi alıcının hər fərdi investisiyasının maliyyə hesabatlarında tanındığı tarix hesab olunur.

"Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 1 №-li Milli

Mühasibat Uçotu Standartının 9-cu bəndinə uyğun olaraq gəlir – mülkiyyətçilərin kapital qoyuluşu ilə əlaqəli olmayan, lakin kapitalda artım ilə nəticələnən və hesabat dövrü ərzində aktivlərin artması, daxil olması və ya öhdəliklərin azalması şəklində iqtisadi səmərənin artımıdır.

Yəni təsisçilərin (səhmdarların) öz öhdəlikləri hesabına müəssisəyə nizamnamə kapitalı kimi qoyduqları torpaq, tikili və avadanlıqlar mədaxil edildiyi halda aparılan maliyyə əməliyyatı mübadilə əməliyyatına aid edilmədiyindən gəlir kimi tanınmır. **Bu zaman sözügedən maliyyə əməliyyatının mühasibat uçotunda əks etdirilməsi üçün 111 №-li hesabın debeti və 225 №-li hesabın krediti üzrə mühasibat yazılışı verilir.**

g) Qeyri-maddi aktivlərin tikili və avadanlıqların tərkibinə mədaxil edilməsi

"Qeyri-maddi aktiv üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 12 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 9-cu bəndinə əsasən qeyri-maddi aktivlər müstəqil şəkildə mövcud və ya hər hansı digər fiziki obyektin (misal üçün, proqram təminatı ilə bağlı kompakt diskin, patentin və ya xüsusi razılıq verilməsi ilə əlaqədar hüquqi sənədin) tərkib hissəsi kimi təqdim oluna bilər. Əgər aktiv qeyri-maddi və maddi elementlərdən ibarət olarsa, bu zaman müəssisə hansı elementin daha əhəmiyyətli olduğunu müəyyən edərək, onu maddi aktiv kimi "Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartına və ya qeyri-maddi aktiv kimi hazırkı Standarta əsasən uçota almalıdır.

Həmin Standartın tələbindən göründüyü kimi, müəssisənin qərarına əsasən tikili və avadanlıqların qeyri-maddi aktivlərdən daha əhəmiyyətli müəyyən olduğu halda qeyri-maddi aktivlər torpaq, tikili və avadanlıqların tərkib hissəsi kimi uçota alınmalı və bununla əlaqədar, aşağıdakı mühasibat yazılışları aparılmalıdır:

Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
Torpaq, tikili və avadanlıqlar qeyri-maddi aktivlərin sırasına keçirildikdə	111	101
Torpaq, tikili və avadanlıqlara hesablanmış amortizasiya ayırmaları silindikdə	102	111

ğ) Ehtiyatların torpaq, tikili və avadanlıqların tərkibinə mədaxil edilməsi

"Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 11-ci bəndinə əsasən ehtiyat hissələri və xidmət avadanlıqları, adətən, ehtiyatların bir hissəsi sayılır ("Ehtiyatlar üzrə" 8 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartı ilə tənzimlənir) və istifadə edildikcə mənfəət və zərər haqqında hesabatda xərc kimi tanınır. Buna baxmayaraq, müəssisə tərəfindən bir hesabat dövründən artıq istifadə ediləcəyi ehtimal olunan ehtiyat hissələrinin və ehtiyatda saxlanılan avadanlıqların böyük əksəriyyəti torpaq, tikili və avadanlıqlar kimi təsnifləşdirilir. Eyniliklə, ehtiyat hissələri və xidmət avadanlıqları yalnız torpaq, tikili və avadanlıqlar obyekti ilə birlikdə istifadə olunduqda, torpaq, tikili və avadanlıqlar kimi uçota alınırlar.

Bu zaman ehtiyatların torpaq, tikili və avadanlıqların tərkibinə mədaxil edilməsi üçün 111 №-li hesabın debeti və 201 №-li, 207 №-li hesabların krediti üzrə mühasibat yazılışları verilir.

Torpaq, tikili və avadanlıqların xaricolması

Torpaq, tikili və avadanlıqların xaricolması ilə bağlı əməliyyatlar, ilk növbədə, "Kommersiya Təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının Konseptual əsasları"nın 40-cı bəndində, "Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 1 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 9-cu bəndində, "Gəlirlər üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 6 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 12-ci, 13-cü, 15-ci, 44-cü bəndlərində, "Torpaq, tikili və avadanliqlar üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 55-ci, 56-cı, habelə "İcarə

üzrə" 14 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 7-ci, 22-ci bəndlərində göstərilmiş tələblər nəzərə alınmaqla aparılır.

a) Torpaq, tikili və avadanlıqların satışı

Standartların tələblərindən göründüyü kimi torpaq, tikili və avadanlıqların satışı nəticəsində və ya istifadəsindən, satışından gələcəkdə iqtisadi səmərənin əldə ediləcəyi ehtimal olunmadığı hallarda, onların balans dəyərinin tanınması dayandırılmalıdır. Həmin aktivlərin satışından əldə edilən məbləğ ilkin olaraq ədalətli dəyərlə tanınır və onlar "Satış məqsədilə saxlanılan digər aktivlərin" tələblərinə uyğun olaraq aktiv hesab olan 206 №-li hesabın aktivlərin debetinə silinməklə qısamüddətli aktiv kimi uçota alınmalıdır.

Torpaq, tikili və avadanlıqlar obyektinin tanınmasının dayandırılması və satılması nəticəsində yaranan qazanc (sair gəlir) və ya itki (zərər) aktivin balans dəyəri arasındakı fərq kimi müvafiq olaraq 801 №-li hesabların krediti və debetində əks etdirilməklə mənfəət və ya zərər haqqında hesabatda göstərilməlidir.

Bu səbəbdan torpaq, tikili və avadanlıqların satışı üzrə maliyyə əməliyyatlarının mühasibat uçotunda əks etdirilməsi üçün müxabirələşmələr aşağıdakı kimi verilməlidir:

Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
Satış məqsədilə torpaq, tikili və avadanlıqların uçota alınması	206	111
Hesablanmış amortizasiya ayırmalarının silinməsi	112	206
Xərc kimi satış məqsədilə saxlanılan torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə məsrəflərin dərhal tanınması	731	206
Tanınmış xərclər üzrə dövriyyələrin sair gəlirə aid edilməsi	801	731
Tanınmış sair gəlirin debeti üzrə dövriyyələrin hesablanması	611	801
Tanınmış sair gəlirin krediti üzrə dövriyyələrin hesablanması	211, 212, 217	611
Hesablanmış sair gəlirin krediti üzrə dövriyyələrin ödənilməsi	223	211, 212, 217

b) Torpaq, tikili və avadanlıqların başqa müəssisə və təşkilatlara əvəzsiz verilməsi

Torpaq, tikili və avadanlıqların başqa müəssisə və təşkilatlara əvəzsiz verilməsi mühasibat uçotunda yuxarıda göstərilən aktivlərin satışı ilə bağlı maliyyə əməliyyatları üzrə təqdim olunmuş müxabirələşmələrə uyğun əks etdirilməlidir.

Lakin burada satışın ödənişsiz və nəticədə torpaq, tikili və avadanlıqların əvəzsiz verilməsinin həyata keçirilməsini nəzərə alaraq qeyd edilən aktivlərin satışı ilə bağlı "Hesablanmış gəlirin ödənilməsi" 223 №-li hesabın debeti və 211, 212 və 217 №-li hesabların krediti üzrə təqdim olunmuş mühasibat yazılışı əvəzinə "Torpaq, tikili və avadanlıqların əvəzsiz verilməsinə görə zərər"in müəyyən edilməsi üçün 801 №-li hesabın debeti və 211, 212 və 217 №-li hesabların krediti üzrə mühasibat yazılışı aparılmalıdır.

Həmçinin torpaq, tikili və avadanlıqların endirimli satışı ilə bağlı maliyyə əməliyyatlarına da 801 №-li hesabın debeti və 211, 212 və 217 №-li hesabların krediti üzrə mühasibat yazılışı aparılmalıdır.

c) Torpaq, tikili və avadanlıqların silinməsi

Torpaq, tikili və avadanlıqların silinməsinə gəldikdə isə bu aktivlərin silinməsindən gələcəkdə iqtisadi səmərənin əldə ediləcəyi ehtimal olunmadığı hallarda da qeyd olunan aktivlərin balans dəyərinin tanınması dayandırılmalıdır.

Həmçinin bu aktivlərin silinməsindən də həmin aktivlər ilkin olaraq ədalətli dəyərlə tanınır və qısamüddətli aktivlərə aid edilməklə ehtiyatın müvafiq hesablarında uçota alınır. Lakin aktivin satışı üzrə məsrəflərdən fərqli olaraq, aktivin silinməsi ilə bağlı məsrəflərə aid edilən gələcək iqtisadi səmərələr mühasibat balansında aktivin tanınma meyarlarına uyğun gəlmədiyindən və nəticədə cavab vermədiyindən, bu məsrəflər mənfəət və zərər haqqında hesabatda xərc kimi dərhal tanınmalıdır.

Qeyd olunan standartların tələblərinə əsaslanaraq torpaq, tikili və avadanlıqların silinməsi ilə bağlı maliyyə əməliyyatlarının mühasibat uçotunda əks etdirilməsi üçün müxabirələşmələr aşağıdakı kimi verilməlidir:

Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
Torpaq, tikili və avadanlıqların silinmə üzrə məsrəflərinin əks etdirilməsi	731	111
Hesablanmış amortizasiya ayırmalarının silinməsi	112	731
Torpaq, tikili və avadanlıqların sökülməsi ilə bağlı məsrəflər	731	531, 532, 533, 538, 545
Silinmiş torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə məsrəflərin mənfəət və zərər haqqında maliyyə hesabatında xərc kimi dərhal tanınması	801	731

ç) Bədbəxt hadisə (təbii fəlakət) nəticəsində yararsız hala düşmüş torpaq, tikili və avadanlıqların mühasibat uçotunda əks etdirilməsi

Bədbəxt hadisə (təbii fəlakət) nəticəsində yararsız hala düşmüş torpaq, tikili və avadanlıqların mühasibat uçotunda əks etdirilməsi də yuxarıda göstərilən aktivlərin silinməsinə dair verilmiş müxabirələşmələrə uyğun aparılır.

Bədbəxt hadisə (təbii fəlakət) nəticəsində torpaq, tikili və avadanlıqların silinməsi ilə bağlı vergiyə cəlb olunana qədər yaradılmış fondlardan istifadə etdikdə, əlavə olaraq 341 №-li hesabın müvafiq subhesabının debeti və müvafiq olaraq 731 №-li hesabların krediti üzrə mühasibat yazılışı verilir.

d) Torpaq, tikili və avadanlıqların sökülməsindən əldə olunan istifadə üçün yararlı ehtiyatların uçotu

Yuxarıda göstərilən müvafiq Standartların tələbləri əsasında müəssisənin həyata keçirdiyi fəaliyyəti, habelə bədbəxt hadisə (təbii fəlakət) nəticəsində yararsız hala düşmüş və silinmiş torpaq, tikili və avadanlıqların mənfəət və zərər haqqında maliyyə hesabatında xərc kimi dərhal tanınmasını nəzərə alaraq, onların sökülməsindən əldə olunan istifadə üçün yararlı ehtiyatların uçota alınması məqsədilə 731 №-li hesabların kreditindən 201, 207 №-li hesabların debetinə mühasibat yazılışı verilir.

e) İstismarda olan torpaq, tikili və avadanlıqların ehtiyatlar sırasına keçirilməsi

Torpaq, tikili və avadanlıqların aşınması nəticəsində, gələcəkdə onun istismarından əldə edilən iqtisadi səmərənin əldə edilməməsi ehtimalını nəzərə alaraq "Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının tələblərinə əsasən həmin aktivlərin tanınması dayandırılır və onlar yararsız hala düşdüyündən xərcə silinməklə mənfəət və zərər haqqında maliyyə hesabatında uçota alınır.

Eyni zamanda "Gəlirlər üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 6 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının tələblərinə uyğun olaraq qeyd edilən torpaq, tikili və avadanlıqların istehsal və ya xidmətlərin göstərilməsi prosesində xammal və materiallar formasında sərf ediləcəyi halda həmin aktivlər ehtiyatlar sırasına keçirilməklə uçota əks etdirilir.

Sözügedən əməliyyatlar üzrə aşağıdakı mühasibat yazılışları verilir:

Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
İstifadəyə verilmiş torpaq, tikili və avadanlıqların məsrəflər hesabına silinməsi	731	111
İstifadəyə verilmiş torpaq, tikili və avadanlıqlara hesablanmış amortizasiya ayırmalarının silinməsi	112	731
Silinmiş torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə məsrəflərin mənfəət və zərər haqqında maliyyə hesabatında xərc kimi dərhal tanınması	801	731
Silinmiş torpaq, tikili və avadanlıqların istehsal və ya xidmətlərin göstərilməsi prosesində xammal və materiallar formasında sərf ediləcəyi halda ehtiyatlar sırasına keçirilməsi	201, 207	731

f) Torpaq, tikili və avadanlıqların maliyyə icarəsinə verilməsi

"Gəlirlər üzrə" 6 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 15-ci maddəsinə əsasən Malların

satışından əldə olunan gəlir aşağıdakı bütün şərtlərin yerinə yetirildiyi halda tanınır:

a) müəssisə malların mülkiyyət hüququ ilə bağlı risklərin və mükafatların əhəmiyyətli dərəcəsini alıcıya ötürdükdə;

b) müəssisə mülkiyyət hüququ ilə bağlı idarəetmədə artıq iştirak etmədikdə və satılmış mallar üzərində faktiki nəzarəti saxlamadıqda;

c) gəlirin məbləğini etibarlı əsasda qiymətləndirmək mümkün olduqda;

ç) əməliyyatla bağlı iqtisadi səmərələrin müəssisəyə daxil olması ehtimal olunduqda;

d) əməliyyatla bağlı keçmiş və gələcək xərcləri etibarlı əsasda qiymətləndirmək mümkün olduqda.

"İcarə üzrə" 14 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 7-ci bəndinə uyğun olaraq sözügedən şərtlər torpaq, tikili və avadanlıqların maliyyə icarəsinə verilməsi üzrə icarəyə verənlə icaraçi arasında bağlanmış icarə müqaviləsində öz əksini bütövlüklə tapmadığına görə belə aktivlərin xaric olunması zamanı 204 №-li və ya 206 №-li hesabların debetində uçota alınması tələb olunmur.

"İcarə üzrə" 14 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 22-ci bəndinə əsasən icarə müddətinin başlanması tarixində icaraçi maliyyə icarəsini öz balansında icarəyə götürülmüş əmlakın ədalətli dəyərinə bərabər olan məbləğlə, yaxud əgər bu məbləğ aşağıdırsa, minimal icarə ödənişlərinin hər birinin icarə şərtlərinin qəbul edilməsi tarixində müəyyən edilmiş diskontlaşdırılmış dəyərlə aktiv və öhdəlik kimi tanımalıdır. Minimal icarə ödənişlərinin diskontlaşdırılmış dəyərinin hesablanmasında istifadə edilən diskont dərəcəsi icarə ödənişlərinin məbləğlərində öz əksini tapmış faiz dərəcəsidir, bu faiz dərəcəsinin müəyyən edilməsi mümkün deyilsə, onda icaraçinin borc kapitalı üzrə artan faiz dərəcəsi istifadə olunmalıdır. İcaraçi tərəfindən çəkilən hər hansı ilkin birbaşa məsrəflər aktiv kimi tanınan məbləğə əlavə olunur.

"İcarə üzrə" 14 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 36-cı bəndinə uyğun olaraq maliyyə icarəsi zamanı, icarə ödənişləri üzrə debitor borcları icarəyə verən subyekt tərəfindən investisiyanın əsas məbləği maliyyə gəlirinin ödənilməsi kimi uçota alınır. İlkin birbaşa məsrəflərin uçota alınmasına gəldikdə isə, onlar bu Standartın 37-ci bəndinə uyğun olaraq, adətən, icarəyə verən subyektlər tərəfindən aparılır. Həmin məsrəflər artan xüsusiyyətə malik və icarə müqavilələrinin bağlanması və hazırlanmasına birbaşa aid olan komisyon haqları, hüquqi və daxili xərclərdən ibarətdir. Bu məsrəflərə satış və marketinq heyəti tərəfindən çəkilən ümumi qaimə xərcləri kimi məsrəflər aid edilmir. İstehsalçı və ya diler qismində çıxış edən icarəyə verən subyektlərin uçot halları istisna olmaqla, maliyyə icarəsi üzrə ilkin birbaşa məsrəflər maliyyə icarəsi üzrə debitor borcların ilkin qiymətləndirilməsinə daxil edilir və icarə müddəti ərzində tanınan gəlirin məbləğini azaldır. İcarə ödənişlərinin məbləğlərində öz əksini tapmış faiz dərəcəsi ilkin birbaşa məsrəflər mexaniki olaraq maliyyə icarəsi üzrə debitor borclara daxil edilməklə müəyyənləşdirildiyindən onların ayrıca əlavə edilməsinə ehtiyac qalmır. İstehsalçı və ya diler qismində çıxış edən icarəyə verən subyekt tərəfindən icarə müqaviləsinin bağlanılması və hazırlanması ilə əlaqədar çəkilən xərclər ilkin birbaşa məsrəflər anlayışına aid edilmir. Nəticədə onlar icarə üzrə xalis investisiyaya aid edilmir və satışdan əldə edilən mənfəətin tanındığı anda xərc kimi tanınır. Maliyyə icarəsi üzrə həmin satışdan əldə edilən mənfəətin tanınması da, adətən, icarə müddətinin başlanması tarixinə təsadüf edir.

Qeyd olunan Standartların tələbləri nəzərə alınmaqla torpaq, tikili və avadanlıqların maliyyə icarəsinə verilməsi üzrə aşağıdakı mühasibat yazılışları verilir:

Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
Minimal icarə ödənişləri icarə şərtlərinin qəbul edilməsi tarixində müəyyən edilmiş diskontlaşdırılmış dəyərlə aktiv və öhdəlik kimi maliyyə icarəsinə verilmiş torpaq, tikili və avadanlıqların ədalətli dəyərinə bərabər olan məbləğlə tanınmaqla icarəyə verən müəssisənin balansından silindikdə	174	111
Maliyyə icarəsinə verilmiş torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə diskontlaşdırılmış dəyər müəyyən edildikdə	242	174
İlkin birbaşa məsrəflər müəyyən edildikdə	174	538, 545
Hesablanmış faiz dərəcəsi üzrə məbləğlər gələcək hesabat dövrlərinin gəlirlərində uçota alındıqda	174	442
Hesabat dövründə hesablanmış investisiyanın əsas məbləği kimi tanınmış minimal icarə ödənişləri ödənildikdə	223	214
Ödənilmiş investisiyanın əsas məbləği tanınmış minimal icarə ödənişlərindən silindikdə	214	174
Hesabat dövründə diskontlaşdırılmış dəyər üzrə hesablanmış məbləğlər maliyyə xərclərində tanındıqda	751	242
Maliyyə xərclərində diskontlaşdırılmış dəyər üzrə tanınmış məbləğlər maliyyə nəticələrinə silindikdə	801	751
Hesabat dövründə ilkin birbaşa məsrəflər üzrə hesablanmış məbləğlər maliyyə xərclərində tanındıqda	751	174
Hesabat dövründə ilkin birbaşa məsrəflər üzrə hesablanmış məbləğlər maliyyə nəticələrinə silindikdə	801	751
Hesabat dövründə faiz dərəcəsi üzrə hesablanmış məbləğlər ödənildikdə	223	214
Ödənilmiş məbləğlərin faiz dərəcəsi üzrə hesablanmış məbləğlər silindikdə	214	174
Hesabat dövründə ödənilmiş faiz dərəcəsi üzrə məbləğlər maliyyə gəlirlərində tanındıqda	442	631
Hesabat dövründə tanınmış maliyyə gəlirləri maliyyə nəticələrinə hesablandıqda	631	801

Torpaq, tikili və avadanlıqların qiymətdəndüşmə zərərinin tanınması və qiymətləndirilməsi

"Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 54-cü bəndinə əsasən torpaq, tikili və avadanlıq obyektlərinin qiymətdən düşməsi, itirilməsi və ya ötürülməsi üzrə üçüncü tərəfdən gözlənilən hər hansı kompensasiya alınması təyin edilən dövrdə mənfəət və zərər haqqında hesabatda öz əksini tapmalıdır.

"Aktivlərin qiymətdəndüşməsi üzrə" kommersiya təşkilatları üçün 24 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 45-ci bəndinə əsasən yalnız və yalnız aktivin bərpa edilə bilən məbləği balans dəyərindən az olduqda, bu balans dəyəri bərpa edilə bilən məbləğə qədər azaldılmalıdır. Həmin azalma qiymətdəndüşmə zərər hesab olunur.

Yəni ilkin dəyər modelini seçmiş müəssisələr ilkin tanınmadan sonra **torpaq, tikili və avadanlıq obyektlərinin** ilkin dəyərindən amortizasiyanı çıxmaqla balans dəyərini tanımalıdır. Bundan sonra balans dəyəri təyin edilmiş ədalətli dəyərlə müqayisə edilməlidir. **Ədalətli** dəyər balans dəyərindən əhəmiyyətli dərəcədə aşağı olduqda, **balans dəyərindən qiymətdəndüşmə zərərləri** çıxılmalıdır.

"Aktivlərin qiymətdəndüşməsi üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 24 №-li Milli Müha-

sibat Uçotu Standartının 46-cı bəndinə əsasən aktivin digər Standarta uyğun olaraq yenidən qiymətləndirmə dəyəri ilə uçota alındığı hallar istisna olmaqla (məsələn, **"Torpaq, tikili və avadanlıq üzrə" 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartında təqdim edilmiş** yenidən – (qiymətləndirmə modelinə uyğun olaraq), qiymətdəndüşmə zərəri dərhal mənfəət və ya zərər haqqında hesabatda tanınmalıdır. Yenidən qiymətləndirilmiş aktiv üzrə qiymətdəndüşmə zərəri həmin digər Standarta uyğun olaraq, yenidənqiymətləndirmə nəticəsində dəyərin azalması kimi uçota alınmalıdır.

Bununla yanaşı, bu Standartın 47-ci bəndinə görə qiymətdəndüşmədən olan zərər üzrə qiymətləndirilmiş məbləğ onun aid olduğu aktivin balans dəyərindən daha böyük olduqda, müəssisə öhdəliyi, yalnız digər Standart tərəfindən tələb edildikdə tanınmalıdır.

Torpaq, tikili və avadanlıqların qiymətdəndüşməsi ilə bağlı mühasibat yazılışları aşağıdakı kimi aparılır:

Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
Torpaq, tikili və avadanlıqlara amortizasiya ayırmaları hesablandıqda	731	112
Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə (yenidənqiymətləndirmə dəyəri ilə uçota alındığı hallar istisna olmaqla) qiymətdəndüşmədən olan zərər dərhal mənfəət və ya zərər haqqında hesabatda tanındıqda	731	112-1
Yenidən qiymətləndirilmiş aktiv üzrə qiymətdəndüşmədən olan zərər digər Standarta uyğun olaraq, yenidənqiymətləndirmə nəticəsində həmin dəyərin azalması kimi uçota alındıqda	112-1	731
Qiymətdəndüşmədən olan zərər üzrə qiymətləndirilmiş məbləğ onun aid olduğu aktivin balans dəyərindən daha artıq məbləğlə tanındıqda	111	331

Torpaq, tikili və avadanlıqların yenidənqiymətləndirilməsi

"Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 32-ci bəndinə əsasən aktiv kimi tanındıqdan sonra torpaq, tikili və avadanlıqlar hər hansı yığılmış amortizasiya və qiymətdəndüşmə zərərləri çıxılmaqla ilkin dəyərlə uçota alınırlar.

Bu Standartın 33-cü bəndinə uyğun olaraq aktiv kimi tanındıqdan sonra, ədalətli dəyərlərin müəyyən edilməsi, mümkün olan torpaq, tikili və avadanlıqlardan yığılmış amortizasiya və qiymətdəndüşmə zərərləri çıxılmaqla, həmin aktivlər yenidənqiymətləndirmə tarixinə onların ədalətli dəyəri olan yenidənqiymətləndirmə dəyəri ilə təqdim olunmalıdır.

"Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 36-cı bəndinə görə torpaq, tikili və avadanlıqlara aid obyektlər yenidən qiymətləndirildikdə, həmin tarixə olan hər hansı yığılmış amortizasiya, aktivin ümumi balans dəyəri ilə müxabirləşərək sıfra bərabər edilir və beləliklə, aktivin xalis dəyərinin yenidənqiymətləndirilmiş dəyərinə bərabər edilməsi üçün ona düzəliş edilir.

"Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 37-ci bəndinə əsasən yenidənqiymətləndirmə nəticəsində aktivin balans dəyəri artarsa, onda bu artım yenidənqiymətləndirmə artımı başlığı altında birbaşa olaraq kapitalın kredit hissəsinə yazılmalıdır. Lakin əgər bu aktiv bundan əvvəl yenidən qiymətləndirilmişdirsə və onun nəticəsində həmin aktiv üzrə balans dəyərinin azalması mənfəət və zərər haqqında hesabatda tanınmışdırsa, bu zaman, hər hansı sonrakı yenidənqiymətləndirmə artımı mənfəət və zərər haqqında hesabatda yalnız əvvəlki yenidənqiymətləndirmənin azalması müqabilində tanına bilər. Əvvəlki azalmalarla əvəzləşdikdən sonra yerdə qalan

hər hansı yenidənqiymətləndirmə artımı birbaşa yenidənqiymətləndirmə artımı başlığı altında kapitalın kreditinə yazılmalıdır.

Həmin Standartın 38-ci bəndinə əsasən yenidənqiymətləndirmə nəticəsində aktivin balans dəyəri azalarsa, bu zaman həmin azalma mənfəət və zərər haqqında hesabatda tanınmalıdır. Lakin əvvəlki tarixlərdə aparılan yenidənqiymətləndirmə nəticəsində hər hansı yenidənqiymətləndirmə artımı yaranmışsa və o artım yenidənqiymətləndirmə başlığı altında kapitalın kreditinə yazılmışdırsa, hər hansı növbəti hesabat tarixində yaranan azalma yenidənqiymətləndirmə hesabının kredit qalığı müqabilində həmin hesabın debitinə yazılmalıdır.

Göstərilən tələbləri nəzərə almaqla torpaq, tikili və avadanlıqların yenidənqiymətləndirilməsinə dair aşağıdakı yazılışlar verilməlidir:

Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
Torpaq, tikili və avadanlıqların dəyərindən hər hansı yığılmış amortizasiya çıxılmaqla yenidənqiymətləndirmə tarixinə onun ədalətli dəyəri olan yenidənqiymətləndirmə dəyəri ilə təqdim olunduqda	112	111
Torpaq, tikili və avadanlıqların dəyərindən hər hansı qiymətdəndüşmədən olan zərərləri çıxmaqla yenidənqiymətləndirmə tarixinə onun ədalətli dəyəri olan yenidənqiymətləndirmə dəyəri ilə təqdim olunduqda	112-1	111
Hesabat dövründən əvvəlki tarixlərdə aparılan yenidənqiymətləndirmə nəticələrinə əsasən torpaq, tikili və avadanlıqların balans dəyərinin azalmasının xərc kimi tanınması	731	112-2
Hesabat dövründən əvvəlki tarixlərdə aparılan yenidənqiymətləndirmə nəticələrinə əsasən torpaq, tikili və avadanlıqların balans dəyərinin azalması müqabilində hesabat dövründə müvafiq yenidənqiymətləndirmə ilə müəyyən edilən bu aktivlər üzrə balans dəyərinin artmasının gəlir kimi tanınması	112-2	731
Hesabat dövründən əvvəlki tarixlərdə aparılan yenidənqiymətləndirmə nəticələrinə əsasən torpaq, tikili və avadanlıqların balans dəyərinin azalmalarını əvəzləşdirdikdən sonra yerdə qalan hər hansı yenidənqiymətləndirmə artımının birbaşa yenidənqiymətləndirmə artımı başlığı altında kapitalın kreditinə yazılması	111	331
Hesabat dövründən əvvəlki tarixlərdə aparılan yenidənqiymətləndirmə nəticələrinə əsasən torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə yenidənqiymətləndirmə artımının birbaşa yenidənqiymətləndirmə artımı başlığı altında kapitalın kreditinə yazılması	111	331
Hesabat dövründən əvvəlki tarixlərdə aparılan yenidənqiymətləndirmə nəticələrinə əsasən torpaq, tikili və avadanlıqların yenidənqiymətləndirmə hesabında uçota alınmış kredit qalığı müqabilində hesabat dövründə müvafiq yenidənqiymətləndirmə ilə müəyyən edilən azalmanın həmin hesabın debetinə yazılması	331-1	111
Hesabat dövründən əvvəlki tarixlərdə aparılan yenidənqiymətləndirmə nəticələrinə əsasən torpaq, tikili və avadanlıqların yenidənqiymətləndirmə hesabında uçota alınmış kredit qalığı hesabat dövründə əvəzləşdirildikdən sonra həmin aktiv üzrə balans dəyərinin azalmasının xərc kimi tanınması	731	112-1

Başqa müəssisənin nizamnamə kapitalına təzə və ya istifadə olunmuş torpaq, tikili və avadanlıqların uzunmüddətli maliyyə qoyuluşu kimi verilməsi

"Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 1 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 9-cu bəndinə uyğun olaraq başqa müəssisənin nizamnamə kapitalına təzə və ya istifadə olunmuş torpaq, tikili və avadanlıqlar uzunmüddətli maliyyə qoyuluşu kimi verilmiş və uçota alınmış uzunmüddətli investisiyalar gəlir anlayışına aid edildiyindən sözügedən maliyyə əməliyyatının mühasibat uçotunda əks etdirilməsinə dair mühasibat yazılışları 151, 152, 181, 182 və 183 №-li hesabların debeti və 111 №-li hesabların krediti üzrə aparılmalıdır.

Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə amortizasiyanın uçotu

"Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 7-№-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 43-cü bəndinə əsasən amortizasiya ayırmaları, onların digər aktivin balans dəyərinə əlavə olunması halları istisna olmaqla, hər dövr üzrə mənfəət və zərər haqqında hesabatda xərc kimi tanınmalıdır.

Həmin Standartın 44-cü maddəsinə uyğun olaraq torpaq, tikili və avadanlıqların amortizasiya olunan dəyəri onun faydalı istismar müddəti üzrə sistematik olaraq bölüşdürülməlidir.

Bundan başqa, "İcarə üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 14 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının bəndlərinə uyğun olaraq torpaq, tikili və avadanlıqların icarəsi, digər aktivlərin icarəsi ilə eyni qaydada əməliyyat və maliyyə icarələri kimi təsnifatlaşdırılır.

"İcarə üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 14 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartının 28-ci bəndinə əsasən maliyyə icarəsi amortizasiya edilən aktivlər üzrə amortizasiya xərcini və hər bir hesabat dövrü üzrə maliyyə xərcini yaradır. İcarədə olan aktivlərin amortizasiya siyasəti müəssisənin malik olduğu digər aktivlərin amortizasiya siyasətindən fərqlənməli deyil və amortizasiya kimi tanınan məbləğlər "Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartına və "Qeyri-maddi aktivlər üzrə" 12 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartına müvafiq olaraq hesablanmalıdır. Əgər icarə müddətinin sonunadək icarəçi tərəfindən mülkiyyət hüququnun əldə ediləcəyinə dair əsaslı əminlik yoxdursa, aktiv icarə müddəti və faydalı istifadə müddətindən daha qısa olan müddət ərzində tamamilə amortizasiya edilməlidir.

Həmin Standartın 51-ci bəndinə uyğun olaraq amortizasiya edilən əməliyyat icarəsinə verilmiş aktivlər üçün amortizasiya siyasəti, icarəyə verən subyektin analoji aktivlər üzrə amortizasiya siyasətinə uyğun olmalıdır. Amortizasiya "Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartı və "Qeyri-maddi aktivlər üzrə" 12 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartına uyğun olaraq hesablanmalıdır.

Bununla bağlı torpaq, tikili və avadanlıqların amortizasiya ayırmalarının mühasibat uçotunda əks etdirilməsi üzrə aşağıdakı mühasibat yazılışları verilir:

Əməliyyatın məzmunu	Debet	Kredit
Əsaslı tikintidə istifadədə (istismarda) olan torpaq, tikili və avadanlıqlara amortizasiya hesablandıqda	113	112
İstehsalatda istifadəyə (istismara) verilmiş torpaq, tikili və avadanlıqlara amortizasiya hesablandıqda	202	112
Məhsulun yükləmə prosesində sərgilərə, yarmarkalara daşınması üçün istifadəyə (istismara) verilmiş torpaq, tikili və avadanlıqlara amortizasiya hesablandıqda	711	112
Ümumtəsərrüfatda istifadəyə (istismara) verilmiş torpaq, tikili və avadanlıqlara amortizasiya hesablandıqda	721	112
Qeyri-istehsal sahələrində (yaşayış, sosial, mədəni-məişət obyektlərində, kommunal təsərrüfatlarda) istifadəyə (istismara) verilmiş torpaq, tikili və avadanlıqlara amortizasiya hesablandıqda	731	112

Müəssisənin birləşdirilməsi nəticəsində əldə edilmiş torpaq, tikili və avadanlıqlara amortizasiya hesablandıqda	202, 711, 721, 731	112
Hökumət subsidiyaları hesabına əldə edilmiş torpaq, tikili və avadanlıqlara amortizasiya hesablandıqda	202, 711, 721, 731	112
Əvəzsiz alınmış torpaq, tikili və avadanlıqlara amortizasiya hesablandıqda	202, 711, 721, 731	112
Mübadilə hesabına əldə edilmiş torpaq, tikili və avadanlıqlara amortizasiya hesablandıqda	202, 711, 721, 731	112
Qiymətləndirilmiş və balans dəyəri ilə mədaxil edilmiş və inventarizasiya (yoxlama) zamanı aşkar edilmiş (qeydə alınmamış) torpaq, tikili və avadanlıqlara amortizasiya hesablandıqda	202, 711, 721, 731	112
Müəssisənin nizamnamə kapitalı kimi təsisçilərin (səhmdarların) öz öhdəlikləri hesabına qoyduqları torpaq, tikili və avadanlıqlara amortizasiya hesablandıqda	202, 711, 721, 731	112
Torpaq, tikili və avadanlıqların tərkibinə mədaxil edilməsi ilə bağlı olan ehtiyatlara amortizasiya hesablandıqda	202, 711, 721, 731	112
Torpaq, tikili və avadanlıqların tərkibinə mədaxil edilməsi ilə bağlı qeyri-maddi aktivlərə amortizasiya hesablandıqda	202, 711, 721, 731	112
Anbar təsərrüfatında və təşkilatın adi fəaliyyətinə aid olunmayan xidmətlərin göstərilməsi üçün istifadəyə (istismara) verilmiş torpaq, tikili və avadanlıqlara amortizasiya hesablandıqda	731	112
Torpaq, tikili və avadanlıqların qeyri-maddi aktivlərin sırasına keçirilməsi nəticəsində, onlara amortizasiya ayırmaları hesablandıqda	202, 711, 721, 731	102
Əməliyyat icarəsinə verilmiş torpaq, tikili və avadanlıqların ayrı-ayrı obyektlərinə amortizasiya hesablandıqda	202, 711, 721, 731	112
Maliyyə icarəsinə verilmiş torpaq, tikili və avadanlıqların ayrı-ayrı obyektlərinə amortizasiya hesablandıqda	202, 711, 721, 731	112
Torpaq, tikili və avadanlıqlarda təcəssüm olunan və gələcək iqtisadi səmərənin əldə ediləcəyi gözlənilən digər aktivin istehsalına sərf edildiyi halda həmin aktivə amortizasiya ayırmaları hesablandıqda	113, 202, 711, 721, 731	112
Satış məqsədilə torpaq, tikili və avadanlıqların uçota alınması ilə bağlı amortizasiyanın silinməsi	112	206
Əvəzsiz başqa müəssisə və təşkilatlara verilmiş torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə amortizasiyanın silinməsi	112	206
Mübadilə edilməklə istismarda olan torpaq, tikili və avadanlıqlara hesablanmış amortizasiyanın silinməsi	112	206
İstismar nəticəsində iqtisadi səmərənin əldə edəcəyi ehtimal olunmayan torpaq, tikili və avadanlıqlara hesablanmış amortizasiyanın silinməsi	112	731
Bədbəxt hadisə (təbii fəlakət) nəticəsində yararsız hala düşmüş torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə amortizasiyanın silinməsi	112	731
İstismarda olan torpaq, tikili və avadanlıqların ehtiyatlar sırasına keçirilməsi zamanı onlara hesablanmış amortizasiyanın silinməsi	112	201, 207
Başqa müəssisənin nizamnamə kapitalında olan təzə və ya istifadə olunan torpaq, tikili və avadanlıqların maliyyə qoyuluşu kimi verilməsi nəticəsində həmin aktivlərə hesablanmış amortizasiya silindikdə	112	151, 152, 181, 182, 183
Torpaq, tikili və avadanlıqların qeyri-maddi aktivlərin sırasına keçirilməsi nəticəsində, onlara hesablanmış amortizasiya ayırmaları silindikdə	112	101

ƏDƏBİYYAT

1. E.O.Cəfərov, F.Ə.Abdullayeva. Büdcə Təşkilatları üçün 17 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğun olaraq Torpaq, tikili və avadanlıqların uçotu. "Maliyyə və Uçot" jurnalı. Bakı- 2010, № 2.

2. E.O.Cəfərov, F.Ə.Abdullayeva, M.C.Məmmədyarov. Kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının Konseptual Əsaslarının tətbiqi üzrə bəzi nəzəri aspektlər. "Maliyyə və Uçot" jurnalı. Bakı- 2011, № 5.

3. E.O.Cəfərov, F.Ə.Abdullayeva, M.C.Məmmədyarov. Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi üzrə bəzi nəzəri aspektlər. "Maliyyə və Uçot" jurnalı. Bakı- 2011, № 7.

4. E.O.Cəfərov., F.Ə.Abdullayeva. Büdcə Təşkilatları üçün maliyyə hesabatları tərtib edən təşkilatlarda əsas fondların və qeyri-maddi aktivlərə tətbiq edilən amortizasiya normaları üzrə bəzi məsələlər. "Maliyyə və Uçot" jurnalı. Bakı- 2012, № 1.

5. E.O. Cəfərov. Kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarına uyğun olaraq qeyri-maddi aktivlərin hərəkətinə dair maliyyə əməliyyatlarının uçotda əks etdirilməsi. "Maliyyə və Uçot" jurnalı. Bakı- 2016, № 3.

6. "Kommersiya təşkilatları üçün Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının konseptual əsasları". Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 2007-ci il "23" iyul tarixli İ-73/i №-li əmri ilə təsdiq edilmişdir.

7. "Maliyyə hesabatlarının təqdimatı üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 1 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartı. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 2006-cı il "18" aprel tarixli İ-38 №-li əmri ilə təsdiq edilmişdir.

8. "Gəlirlər üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 6 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartı. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 2007-ci il "23" iyul tarixli İ-73/i №-li əmri ilə təsdiq edilmişdir.

9. "Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə" kommersiya təşkilatları üçün 7 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartı. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 2007-ci il "23" iyul tarixli İ-73/i №-li əmri ilə təsdiq edilmişdir.

10. "Qeyri-maddi aktivlər üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 12 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartı. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 2007-ci il "23" iyul tarixli İ-73/i №-li əmri ilə təsdiq edilmişdir.

11. "İcarə üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 14 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartı. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 2007-ci il "23" iyul tarixli İ-73/i №-li əmri ilə təsdiq edilmişdir.

12. "Təşkilatların fəaliyyətlərinin birləşdirilməsi üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 18 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartı. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 2007-ci il "29" dekabr tarixli İ-130 №-li əmri ilə təsdiq edilmişdir.

13. "Hökumət subsidiyalarının uçotu və dövlət yardımı haqqında məlumatın açıqlanması üzrə" Kommersiya Təşkilatları üçün 17 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartı. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 2007-ci il "29" dekabr tarixli İ-130 №-li əmri ilə təsdiq edilmişdir.

14. "Aktivlərin qiymətdən düşməsi üzrə" kommersiya təşkilatları üçün 24 №-li Milli Mühasibat Uçotu Standartı. Azərbaycan Respublikası Maliyyə Nazirliyinin 2007-ci il "29" dekabr tarixli İ-130 №-li əmri ilə təsdiq edilmişdir.

Э.О.Джафаров

Некоторые вопросы отражения финансовых операций по движению земли, строений и оборудования в соответствии с Национальными Стандартами Бухгалтерского Учета для Коммерческих Организаций

РЕЗЮМЕ

В настоящей статье рассмотрены вопросы отражения финансовых операций по движению земли, строений и оборудования в коммерческих организациях в соответствии с методами оценки, признания и регистрации элементов финансовой отчетности, установленными Национальными Стандартами Бухгалтерского Учета для Коммерческих Организаций, принятыми действующим законодательством Азербайджанской республики.

Отмечена необходимость разработки и утверждения определенных нормативно-правовых документов, обеспечивающих целенаправленное и поступательное внедрение этих Стандартов.

Даны рекомендации по отражению финансовых операций с помощью бухгалтерских записей в соответствии с новым планом счетов по ведению бухгалтерского учета нематериальных активов в коммерческих организациях.

E.O.Dzhafarov

Some questions of reflection of financial operations on motion of property, plant and equipment according to National Accounting Standards for the Commercial Organizations

SUMMARY

In the present article the questions of reflection of financial operations on motion of property, plant and equipment in commercial organizations in accordance with the methods of an assessment, recognition and registration of elements of the financial reporting are considered, established National Accounting Standards for Commercial Organizations, accepted by the current legislation of the Azerbaijanian republic.

Need of development and the approval of the certain normatively-legal documents providing purposeful and forward introduction of these Standards is noted.

Recommendations about reflection of financial operations with the help of accounting records according to new book of accounts on conducting accounting for the commercial organizations are made.